

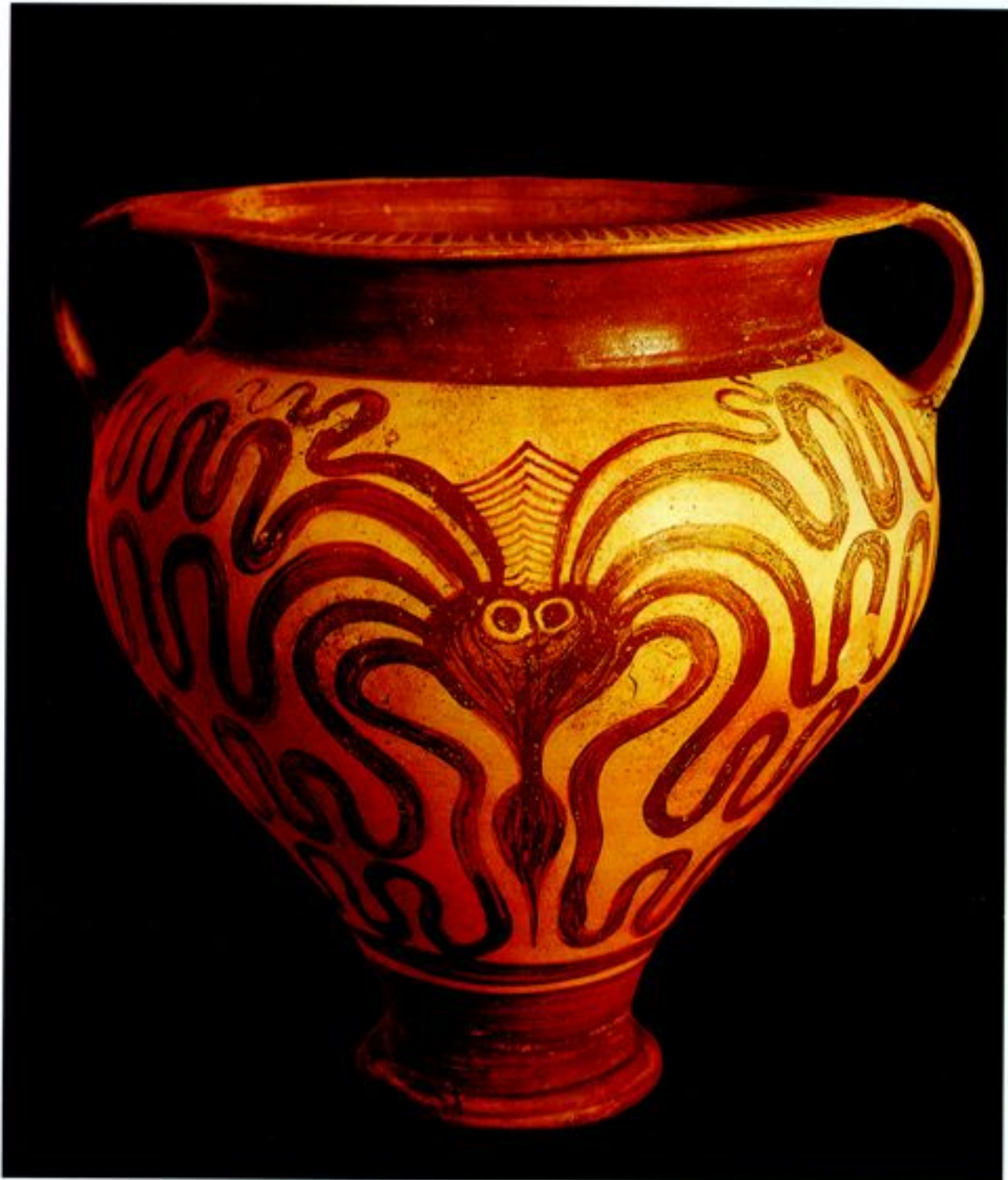
Κύπρος

Η έλευση των Ελλήνων

Βάσος Καραγιώργης
Ακαδημαϊκός

Μυκηναϊκός ΙΙΙ Α αμφοροειδής κρατήρας.
Το σχηματοποιημένο χταπόδι, διακόσμηση που καλύπτει
ολόκληρη σχεδόν την επιφάνεια του αγγείου,
είναι ένα από τα δημοφιλέστερα μοτίβα της αιγαιακής τέχνης. 14ος αι. π.Χ.

Πήλινο ειδώλιο Κενταύρου.
6ος αι. π.Χ.

Για πάνω από τρεις χιλιάδες χρόνια το νησί της Κύπρου στην ανατολική Μεσόγειο, κοντά στους αρχαίους μεγάλους πολιτισμούς της Ανατολής, της Μικράς Ασίας και της Αιγύπτου, ακολούθησε μια διαφορετική πολιτική και πολιτιστική διαδρομή από αυτή των γειτόνων του, προσεγγίζοντας μάλλον τον ελληνικό χώρο παρά το χώρο της Ανατολής.

Η αιτία του παραδόξου αυτού φαινομένου μπορεί να αναζητηθεί στην ιστορία και την αρχαιολογία του νησιού. Η σύντομη καταγραφή της πολιτιστικής και πολιτικής εξέλιξης των Κυπρίων επικεντρώνεται στις σχέσεις τους με τον ελληνικό κόσμο, έτσι ώστε να φωτίζονται τα πολιτικά προβλήματα της Κύπρου τόσο κατά το παρελθόν όσο και κατά το παρόν.

Χώρες που έχουν ζήσει κάτω από την κυριαρχία άλλων, είτε στην αρχαιότητα είτε στο πιο πρόσφατο παρελθόν, όταν απελευθερωθούν από τον αποικιακό ζυγό, συνήθως διατηρούν ένα οικονομικό-πολιτιστικό δεσμό, ο οποίος με το χρόνο εξασθενεί. Του φαινομένου αυτού η Κύπρος αποτελεί παράδειγμα τόσο στην αρχαιότητα όσο και στη διάρκεια της πρόσφατης ιστορίας της. Οι Ασσύριοι, οι Πέρσες, οι Ρωμαίοι, οι Λουζινιάν, οι Οθωμανοί, οι Βρετανοί άφησαν στο νησί «μνημεία» του περάσματος τους ως κατακτητές, αλλά δεν μετέβαλαν τον εθνικό ή πολιτικό χαρακτήρα του γηγενούς πληθυσμού. Ποιος είναι ο λόγος που η ελληνική παρουσία στο νησί καθόρισε την ταυτότητα των Κυπρίων με τρόπο τόσο ριζικό;

Η Κύπρος κατοικήθηκε εδώ και 10.000 χρόνια. Από τη Νεολιθική έως την εποχή του

Χαλκού δημιούργησε ένα ζωντανό ελεύθερο προϊστορικό πολιτισμό χωρίς να υποστεί σοβαρές πολιτιστικές επιρροές από τις γειτονικές της χώρες. Αυτή η ιδιαίτερη εξέλιξη ήταν αποτέλεσμα του νησιωτικού χαρακτήρα της.

Από τα μέσα της 2ης π.Χ. χιλιετίας σοβαρές ανακατατάξεις συντελούνται στην περιοχή της Μεσογείου. Η σχετική απομόνωση που ίσχυε στις προηγούμενες περιόδους διακόπη και άρχισε μια περίοδος έντονης επικοινωνίας. Οι Αιγύπτιοι δημιουργούν στην Ανατολική Μεσόγειο μια *rex aegyptiaca*, ενώ οι Μυκηναίοι εξελίχθηκαν σε κυρίαρχη δύναμη στο Αιγαίο, αντικαθιστώντας τη μινωική Κρήτη. Λαός κατεξοχήν εμπορικός, γνώριζε ότι οι πλουτοπαραγωγικές πηγές στην περιοχή του Αιγαίου ήταν περιορισμένες αλλά ότι το εμπόριο με άλλες χώρες, ιδιαίτερα της Ανατολικής Μεσογείου και της Αιγύπτου, ήταν σε ακμή.

Η Κύπρος ήταν ιδιαίτερα ελκυστική για τις Μυκήνες, όχι μόνο για τη γεωγραφική της θέση, που προσέφερε εύκολη πρόσβαση στις γειτονικές αγορές, αλλά ιδίως για το πλούσιο σε κοιτάσματα χαλκού υπέδαφός της. Οι Μυκηναίοι χρειαζόνταν χαλκό για τα πλοία και τα όπλα τους και η Κύπρος διέθετε μεγάλες ποσότητες αυτού του μετάλλου, που για την εποχή εκείνη ήταν τόσο σημαντικό, όσο σήμερα το πετρέλαιο. Τα μυκηναϊκά πλοία έφερναν στα λιμάνια των νότιων και των ανατολικών ακτών φορτία με αγγεία και άλλα προϊόντα, που τα αντάλλαζαν με τάλαντα χαλκού. Το ναυάγιο μυκηναϊκού πλοίου στις νοτιοδυτικές ακτές της Μικράς Ασίας που

Πήλινη μικρογραφία πλοίου από το Καζάφρι (περιοχή Κερύνειας).
Ύστερη Χαλκοκρατία.

μετέφερε φορτίο χαλκού –ως τώρα έχουν ανελκυστεί πάνω από διακόσια τάλαντα– αποτελεί σαφή απόδειξη της σημασίας του κυπριακού χαλκού στο «διεθνές» εμπόριο της εποχής. Το πλοίο μετέφερε, μεταξύ άλλων, ύαλο και κασσίτερο, μυκηναϊκά αγγεία, ορειχάλκινα σκεύη, σφραγίδες, κυπριακά αγγεία. Ο χρόνος του ναυαγίου προσδιορίστηκε γύρω στο 1300 π.Χ.

Αλληλογραφία μεταξύ του φαραώ της Αιγύπτου και του βασιλιά της Αλασίας (προϊστορικής ονομασίας της Κύπρου), εγγράφη σε πήλινες πινακίδες που βρέθηκαν στα ανάκτορα της Τελ-ελ-Αμάρνα στην Αίγυπτο και που αναφέρεται στο χαλκό κυπριακής προέλευσης, χρονολογείται στα πρώτα χρόνια του 18ου αι. π.Χ. Και παρόλο που η ανταλλαγή δώρων μεταξύ βασιλέων ήταν ευρύτατη στην ύστερη εποχή του Χαλκού, δεν μειώνει τον όγκο και τη σημασία των ανταλλαγών μεταξύ των εμπορών που ήταν εξίσου μεγάλες. Το εκτεταμένο εμπόριο με τους Μυκηναίους δεν συνέβαλε μόνο στην επισώρευση πλούτου στην Κύπρο, όπως φαίνεται από τα πλούσια κτερίσματα που βρέθηκαν

στους κυπριακούς τάφους, αλλά και στην υιοθεσία της μυκηναϊκής καλλιτεχνικής τεχνοτροπίας. Πιθανώς καλλιτέχνες από τις Μυκήνες, συνοδεύοντας εμπόρους, εγκαταστάθηκαν στην Κύπρο και πιθανότατα τεχνίτες μετακινούνταν ταξιδεύοντας μεταξύ των ηγεμόνων της Ανατολής και του Αιγαίου πελάγους, ένα φαινόμενο σύνηθες για την εποχή, που όμως δεν λαμβάνουμε πάντα υπ' όψιν όταν μελετούμε την εξέλιξη των τάσεων στην τέχνη σε «διεθνή» επίπεδα. Στα έργα κεραμικής και γλυπτικής, στη μικροτεχνία ή την κατασκευή κοσμημάτων, την επεξεργασία ελεφαντοστού και μετάλλων υιοθετήθηκε η μυκηναϊκή τεχνοτροπία και τεχνική, έτσι ώστε ένα «σύνθετο» ύφος με στοιχεία τοπικά κυπριακά και αιγαιακά να προκύψει ως μια φυσική εξέλιξη στην τέχνη της Ανατολικής Μεσογείου κατά τη διάρκεια του 14ου και του 13ου αι. π.Χ.

Η ισχυρή μυκηναϊκή «αυτοκρατορία», βασισμένη σε μια κεντρική διοίκηση που εκπορευόταν από τα ανάκτορα των Μυκηναίων ηγεμόνων, άρχισε να παρακμάζει γύρω στο 1200 π.Χ. μετά την καταστροφή, πιθανότατα

Τα ερείπια του αρχαίου Κιτίου, στη νότια ακτή της Κύπρου, βρίσκονται στη θέση της σημερινής Λάρνακας. Στα τέλη του 13ου αιώνα το Κίτιον δέχθηκε, όπως και η Έγκωμη, τους πρώτους Αχαιούς αποίκους, στους οποίους οφείλονται οι ριζικές αλλαγές στη πολεοδομία και γενικά στη ζωή της πόλης. Το πλανθόκτιστο τείχος αντικαθίσταται από ισχυρό κυκλώπειο, που μοιάζει πολύ με το κυκλώπειο τείχος της Έγκωμης. 13ος αι. π.Χ.

Το όνομα Οφέλτης χαραγμένο σε χάλκινο οβελό.
Είναι η πρώτη επιγραφή στην ελληνική γλώσσα
σε κυπροσλλαβική γραφή.
Βρέθηκε στην Παλαίπαφο. 11ος αι. π.Χ.

από σεισμούς στην Πελοπόννησο, των ανακτόρων των Μυκηνών και της Τίρυνθας. Η εμπορική επικοινωνία μέσω θαλάσσης μειώθηκε αισθητά και το διοικητικό σύστημα με έδρα τα ανάκτορα κατέρρευσε. Οι Μυκηναίοι μεταναστεύουν στα Δωδεκάνησα, τη Ρόδο και τη Μικρά Ασία. Η Τροία καταστρέφεται. Τα κείμενα και οι επιγραφές στην Εγγύς Ανατολή αναφέρονται στις δραστηριότητες των «Λαών της Θάλασσας», που έφεραν το χάος στην Ανατολική Μεσόγειο. Αιγυπτιακές επιγραφές μιλούν για «επτά φυλές», με αναφορές σε αυτούς που ήρθαν από την περιοχή του Αιγαίου. Η τεκμηριωμένη κοινωνική και πολιτιστική αναστάτωση που επέφεραν αυτοί οι «Λαοί της Θάλασσας» βεβαιώθηκε και από τις αποκαλύψεις των αρχαιολογικών ανασκαφών στην Κύπρο και τη Μέση Ανατολή. Η μεγάλη κοσμοπολίτικη πόλη Ugarit στη Συρία, με την οποία η Κύπρος είχε στενή επαφή στο 14ο και το 13ο αι. π.Χ., καταστράφηκε από φωτιά και εγκαταλείφθηκε. Αλλά και άλλες πόλεις της Συρίας και της Παλαιστίνης, παρούσες στην ύστερη εποχή του Χαλκού, είχαν την ίδια τύχη, αν και ορισμένες από αυτές, όπως η συριακή Ras-Ibn-Hani και η Ekron της Παλαιστίνης ξαναχτίστηκαν στις αρχές του 12ου αι. π.Χ. από ένα λαό που, σύμφωνα με τις ανασκαφές, ήταν Αχαιοί, δηλαδή Μυκηναίοι, που εισήγαγαν τα δικά τους χαρακτηριστικά στην τέχνη και την αρχιτεκτονική. Στην Κύπρο, για μια περίοδο 50 περίπου χρόνων, πόλεις που ήχμαζαν εγκατελείφθηκαν, όπως η Καλαβασσός-Άγιος Δημήτριος και το Μαρώνι-Βούρνες, κοντά στις νότιες ακτές. Φυλάκια στρατιωτικά εμφανίζονται σε απομακρυσμένες περιοχές, όπως η Πύλα-Κοκκινόκρεμος, κοντά στη νοτιοανατολική ακτή, και Μάα-Παλαίκαστρο στη δυτική. Πόλεις, όπως η Έγκωμη κοντά στη νοτιοανατολική ακτή, καταστρέφονται και άλλες ξανακτίζονται, όπως το Κίτιον στη νοτιοανατολική. Όλα αυτά δεν συνέβηκαν βέβαια διά μιάς αλλά σε ένα διάστημα αρκετών δεκαετιών, από το τέλος του 13ου έως τις αρχές του 12ου αι. π.Χ. Σε αυτή την περίοδο γίνονται εμφανείς στον κυπριακό χώρο σοβαρές με-

Χρυσό βασιλικό σκήπτρο με
διακόσμηση από περόλειστο σμάλτο.
Από το Κούριον. 11ος αι. π.Χ.

Αργυρό κύπελλο με βουκράνια. Ένθετη διακόσμηση από χρυσό και νίελο. Τόσο το σχήμα του κυπέλλου, όσο και η τεχνική του διακόσμου, θυμίζουν ένα παρόμοιο κύπελλο που βρέθηκε σε θολωτό τάφο στα Δενδρά της Πελοποννήσου. Το κύπελλο της Έγκωμης βρέθηκε σε τάφο του 14ου αι. π.Χ.

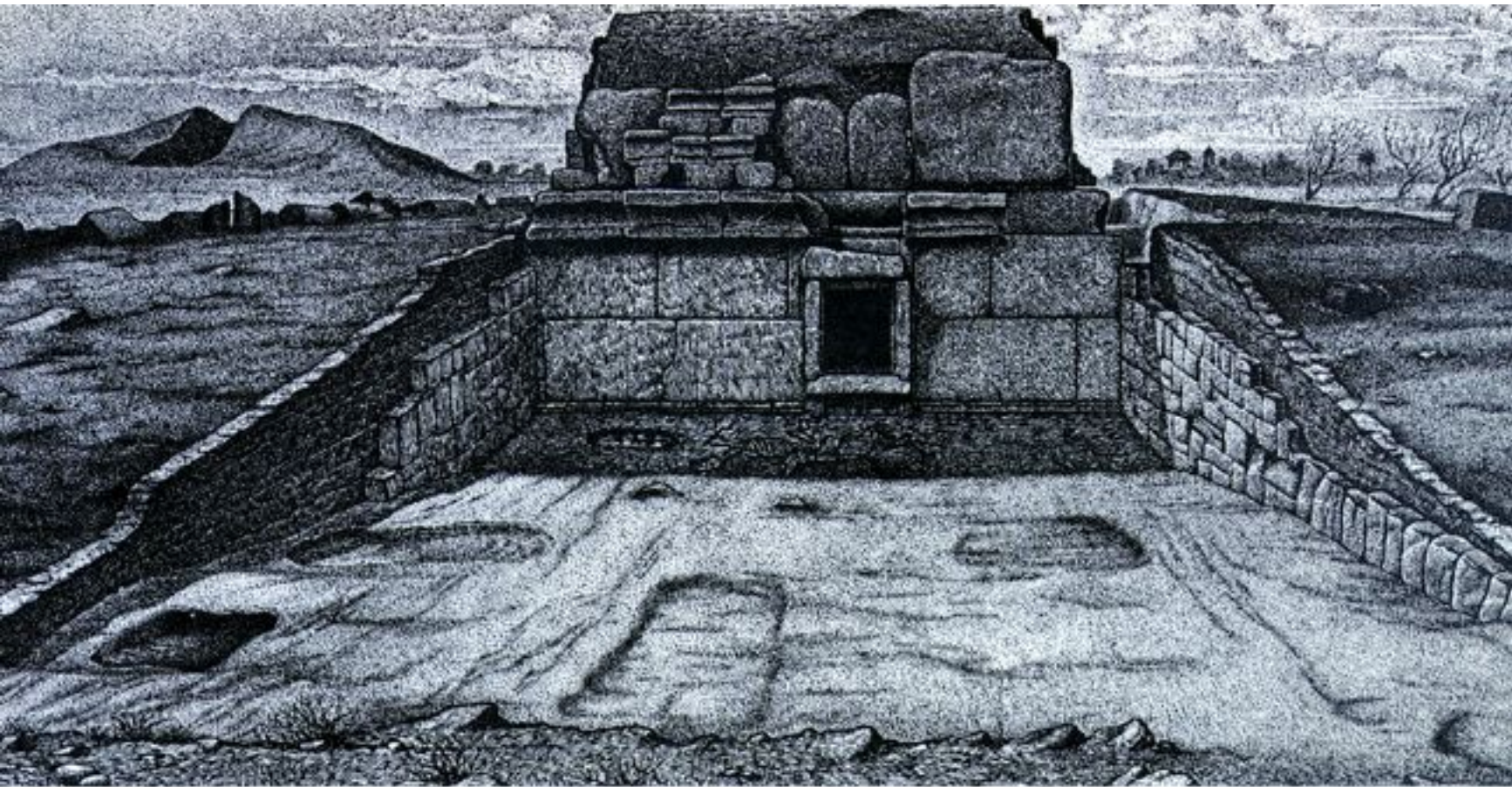
Μυκηναϊκός III Α αμφοροειδής κρατήρας από την Έγκωμη. Ανάμεσα στις κάθετες λαβές, παραστάσεις με ταύρους και ανθρώπινες μορφές, προσφιλές μοτίβο της μυκηναϊκής αγγειογραφίας. Αρχές 14ου αι. π.Χ.

Τάλαντο χάλκινο με σύμβολο της κυπρομινωικής γραφής. Από την Έγκωμη, Ύστερη Χαλκοκρατία, 1400-1200 π.Χ.

Χάλκινο αγαλματίδιο θεού που φορεί κέρανος κερασφόρο. Βρέθηκε σε ιερό της Έγκωμης. Ύστερη Κυπριακή περίοδος III (12ος αι. π.Χ.).

Οι βασιλικοί τάφοι της νεκρόπολης της Σαλαμίνας αποκαλύπτουν, αν και οι περισσότεροι βρέθηκαν συλημένοι, την άνοδο και την ευημερία που επικρατούσε στην Κύπρο κατά τον 7ο και 6ο αι. π.Χ.

ταβολές στην τέχνη και τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των Κυπρίων. Καθιερώνονται αρχιτεκτονικές μορφές, άγνωστες έως τότε στο νησί, όπως π.χ. τα «κυκλώπεια» τείχη, μεγάλοι χώροι αποθήκευσης, νέοι ρυθμοί στην αγγειοπλαστική και στην τεχνική κατασκευής των όπλων. Παρόμοια φαινόμενα παρατηρούνται και σε άλλα μέρη της Ανατολής. Ένα νεοφανές ιερό σύμβολο, τα «ιερά κέρατα», καθαρά αιγαιακής προέλευσης, εμφανίζεται σε διάφορους ιερούς χώρους του νησιού, στην Έγκωμη, την Παλαίπαφο και το Κίτιον.

Η εγκατάσταση των νέων εποίκων μεταξύ των γηγενών Κυπρίων δεν θα πρέπει να πραγματοποιήθηκε με τρόπο ομαλό· εν τούτοις δεν έθιξε την πολιτιστική συνέχεια ούτε δημιούργησε μετακινήσεις πόλεων ή ταφικών χώρων. Αυτή η συνέχεια όμως διακόπτεται γύρω στο 1100 π.Χ., ύστερα από εκατό περίπου χρόνια συγκατοίκησης, γεγονός που πιθανώς συνέπεσε με την εμφάνιση νέου κύματος Αχαιών μεταναστών από το Αιγαίο, που εισήγαγαν νέες πολιτιστικές ιδέες, π.χ. καλλιτεχνικές τεχνοτροπίες, όπως το μυκηναϊκό τύπο ταφικής αρχιτεκτονικής και μια «θεά» που είναι γνωστή με την επωνυμία «θεά σε στάση δέησης», η οποία σχετίζεται κυρίως με την τέχνη της μινωικής Κρήτης.

Ενώ στην Ανατολή τα μυκηναϊκά στοιχεία γρήγορα απορροφήθηκαν από τους γηγενείς πληθυσμούς, στην Κύπρο ενισχύθηκαν, και περί το 1100 π.Χ. οι ανώτερες τάξεις των Μυκηναίων είναι τόσο ισχυρές, ώστε δημιουργούν καινούργιες πόλεις, των οποίων

διατηρούν τον έλεγχο. Αυτές είναι οι πόλεις που κατά τους μύθους κτίστηκαν από Έλληνες, ήρωες του τρωικού πολέμου. Οι παλαιές πόλεις, όπως το Κούριον και η Έγκωμη, εγκαταλείφθηκαν και αντικαταστάθηκαν αντίστοιχα από την Καλορίζικη και τη Σαλαμίνα. Αυτές οι νέες πόλεις αναπτύχθηκαν χάρη στο συνεχές εμπόριο με την Ανατολή, αλλά αναμφίβολα και με τις συνεχιζόμενες συναλλαγές με το Αιγαίο.

Τη φτώχεια και την απώλεια της γραφής που ήταν χαρακτηριστικό των λεγόμενων «σκοτεινών χρόνων» στο Αιγαίο δεν τη συναντούμε στην Κύπρο, όπου, αντίθετα, οι νέες πόλεις ευπορούν, όπως αποδεικνύουν οι ανασκαφές των τάφων της Παλαίπαφου και της Σαλαμίνας. Ένας χάλκινος οβελός από τάφο του 11ου αι. π.Χ., που αποκαλύφθηκε στην Παλαίπαφο, φέρει εγχάρακτο ελληνικό όνομα σε κυπριακό συλλαβάριο, το όνομα Οφέλτης. Αυτό το εύρημα αποτελεί και το αρχαιότερο δείγμα χρήσης της ελληνικής γλώσσας στην Κύπρο. Ο γραμματικός τύπος του Οφέλτη είναι ενδεικτικός της αρκαδικής διαλέκτου και δείχνει την καταγωγή των πρώτων Ελλήνων που εγκαταστάθηκαν στην Παλαίπαφο. Στη μυθική παράδοση αναφέρεται ο Αγαπήνωρ ως ιδρυτής της Πάφου. Ο Αγαπήνωρ ήταν βασιλιάς της Αρκαδίας, που έλαβε μέρος στον τρωικό πόλεμο.

Αυτή η σύντομη και απλή καταγραφή των γεγονότων που σχετίστηκαν με την έλευση και την εγκατάσταση των πρώτων Ελλήνων στην Κύπρο μπορεί να αποτελέσει και το ιστορικό υπόβαθρο του «Κυπριακού προβλήματος».